

R E C E N S I O N S

MAS I FORNERS, Antoni (2005). *Esclaus i catalans: Esclavitud i segregació a Mallorca durant els segles XIV i XV*. Palma (Mallorca): Lleonard Muntaner Editor. 1.180 p. (Col·lecció «Trafalempa»)

La primera virtut del llibre d'Antoni Mas és que es tracta d'un llibre amb tesi i fins i tot amb diverses tesis, perfectament enllaçades a través d'un fil argumental que es descabdella amb tota normalitat per explicar coses que en principi no pensàvem que estiguessin relacionades.

El punt de partida queda clarament expressat: «la influència d'un nombre molt important d'esclaus en la delimitació dels cossos socials que integraven la societat mallorquina i dels mecanismes de segregació construïts per la majoria cristiana de natura» (p. 16).

El primer terme usat per expressar la segregació és el gentilici *català*, línia de segregació i de predomini entre els conqueridors i els conquerits o subjectes per qualsevol raó o els seus descendents. Un predomini carregat de pors: la proporció d'esclaus era massa elevada i l'illa massa propera als poders musulmans africans. Per això el 1374 es donà ordre de limitar el nombre d'esclaus. De fet, la seva abundància feia que la seva explotació quedés sovint fora del con-

trol dels amos, que preferien l'autoexplotació dels *setmaners*, esclaus que es buscaven la vida a canvi de pagar una quantitat setmanal al seu amo, que a la vegada era el pagament d'un termini de la seva llibertat. Aquesta forma d'explotació era beneficiosa per als amos d'esclaus, però preocupant per a les autoritats: generava una munió d'esclaus que es movien lliurement i que no devien tenir gaires miraments a l'hora d'augmentar com fos els seus ingressos, fins al punt de l'aparent paradoxa de trobar esclaus que actuaven com a prestadors. Alhora, es tractava sovint d'esclaus de massa anys o massa acomodats a la realitat de l'illa perquè l'obtenció de la llibertat els impulsés a marxar-ne, i hi romanien com a lliberts, en una situació que sovint era també la dels fills que els cristians tenien de les seves esclaves. Aquest fet i les diferències a l'interior de la classe esclava (la distinció entre infidels i cristians, i d'aquests entre romans i ortodoxos) originaven un devessall de menyspreu en el seu si que de fet era un factor de descohesió que donava tranquil·litat al grup dominant.

Les raons adduïdes —gran nombre d'esclaus, llibertat de moviments per a molts d'ells i proximitat de les costes africanes— eren altres estímuls per intentar la fugida, robant barques o po-

sant-se d'acord amb patrons cristians, esclaus i patrons disposats, a canvi de la llibertat o d'un negoci fàcil, a córrer el risc de ser atrapats i sotmesos a una legislació d'una crueltat esfereïdora.

El manteniment del sentiment i la legislació de superioritat no es limitava als esclaus; també afectava, i afectaria cada cop més, els jueus i els seus descendents conversos. *Cristians catalans* era l'autodenominació que indicava la superioritat social a l'illa, per damunt de cristians de natura, però no catalans (com ara els genovesos o els castellans), dels lliures no cristians, com ara els jueus, i dels captius, fossin cristians o no.

Aviat, però, necessitats de distinció i d'autoafermament van fer sorgir l'expressió *catalans de Mallorca*. A partir d'aquest moment, les mateixes persones es podien dir *català* o *mallorquí* segons el context o la situació política: els cristians de natura de Mallorca eren *mallorquins* en relació amb Catalunya, però *catalans* respecte als estrangers o als grups dominats de la societat mallorquina (jueus, captius, lliberts...). Neix així el que amb encert Mas denomina el *criollisme*, la desconfiança entre els descendents dels primers arribats i els catalans del Principat, i en especial els arribats de poc a Mallorca, generalment pobres. Els problemes hisendístics de l'illa, la pèrdua del regne privatiu i el fet que els títols del deute estiguessin en gran part en mans de catalans del Principat van fer molt en aquest sentit.

Al segle XVI es comença a parlar de *mallorquí* en referència al català de Mallorca. Gairebé en paral·lel, la desaparició de l'esclavitud va fer innecessària la

denominació de *català* com a senyal de superioritat originària i, al mateix temps, la unió de les corones va propiciar que les relacions polítiques depenguessin de Madrid i no de la Corona d'Aragó. La desaparició de l'esclavitud va significar l'inici del trencament de les arrels: el grup dominant mallorquí ja se sent prou fort i prou adult i ha desenvolupat prou «odi al pare» per reivindicar el concepte de *mallorquí* com a signe d'identitat i prescindir de l'antic timbre de *català*. A la història que ens conta Antoni Mas, li hem d'agrair que, a més d'explicar-nos els fets i les raons, ens permet entendre moltes coses de la societat illenca actual.

GASPAR FELIU

LLUCH BRAMON, ROSA (2005). *Els remences: La senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines: Centre de Recerca d'Història Rural - Secció Vicens Vives de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona: Documenta Universitària. 415 p.

Aquesta publicació recull, en una acurada edició prologada per Paul Freedman, el més important de la tesi doctoral de Rosa Lluch, dirigida per Lluís To i llegida a la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona el 24 de novembre de 2003.

Tot i que els mals usos no foren tan sols el tret definitori de la servitud catalana, sinó també origen d'un fort control sobre la força de treball, la seva reproducció i la transmissió de la tinença (de manera que, com assenyala Rosa Lluch, seguint Vicens, la lluita remença per suprimir els mals usos es va considerar «la que explica les dues guerres dels remences de final del segle xv»), no hi havia fins ara estudis sistemàtics sobre la seva aplicació a la pràctica. La major part de treballs es limiten a descripcions jurídiques, la qual cosa dugué a interpretacions poc documentades, com ara les conseqüències atribuïdes a la pesta negra de 1348. El treball que ressenyem té la virtut d'il·lustrar el funcionament real de la servitud en una regió sotmesa a remença, tan paradigmàtica com la de Girona, durant un període igualment significatiu.

Dels sis mals usos existents, Rosa Lluch ha pogut estudiar la redempció de persones, la firma d'espoli forçada, la intestia i l'eixorquia (ja que aquesta institució caritativa mai no va aplicar ni l'arsia ni la cugucia, que només són reconegudes en uns quants homenatges).

El llibre es divideix en una introducció i nou capítols que, després de plantejar el tema bibliogràficament i documental, se centra bàsicament en l'estudi dels homenatges i reconeixements de domini (capítol 3) i els esmentats tres mals usos (capítols 4, 5 i 6).

Així, el capítol 3 recull 1.258 homenatges entre els anys 1300 i 1457, fet que constitueix una mostra més que considerable. El capítol 4, dedicat a estudiar les firmes d'espoli forçades, apor-

ta el descobriment que, contràriament al que es dedueix a través dels costums i les disposicions legals, no solament les van pagar els seus homes propis, sinó també alguns altres dels quals s'ha pogut establir, sense cap mena de dubte, l'adscripció a altres senyories, però que tenien alguna possessió a l'Almoina de Girona.

Els capítols 5 i 6 estudien els mals usos que gravaven les sortides del domini. Se'n desprèn que en la major part dels casos la redempció només era un tràmit per poder adscriure's de nou a una altra senyoria

Els capítols 7 i 8 deixen ben clar que la servitud personal deriva de la possessió d'un mas o una borda servil, *però que aquesta condició servil seguia transmetent-se de pares a fills*, encara que ja no visquessin al mas que originàriament els havia exigit ser remences. Tot i així, el lligam entre el remença i la terra no impedia que el seu tinent en marxés, encara que fos per anar a viure i tenir una professió a qualsevol vila o ciutat privilegiada, contràriament al que afirmen diversos autors.

D'entre les conclusions del treball, cal remarcar que queda fora de dubte que pocs anys abans de la primera guerra dels remences els homenatges i els mals usos havien deixat d'aplicar-se, així com el fet que la pesta negra no va provocar un empitjorament de la condició dels remences, ni tampoc un control senyorial més ferri (en els anys immediatament posteriors a l'epidèmia van augmentar els pagaments per intestes i exorquies, però també el nombre de les redempcions concedides), mentre que

les clàusules que contienien van continuar idèntiques.

Malgrat que es tracta d'un treball tan innovador, com dens i ben plantejat, romanen alguns dubtes i contradiccions, d'altra banda com correspon a un tema tan complex. Per exemple, si tal com insisteix l'autora (i és fàcil estar d'acord amb ella) els mals usos giraven més al voltant de la terra que no pas entorn de les persones que la posseïen i treballaven, com és que la remença no impedia la mobilitat dels remences?

També resulta fàcil acceptar, a la vista de l'abundant documentació consultada, que no s'observen diferències gaire rellevants entre el període anterior i el posterior a l'arribada de la pesta negra a les terres gironines, però, llavors, quina fou la causa real de la progressiva disminució dels homenatges i els mals usos des de principi del segle xv, abans de la seva desaparició institucional a partir de 1458?

En el que sí que resulta fàcil estar d'acord amb ella és en la necessitat de replantejar-se les causes de l'aixecament remença, que després d'algunes de les aportacions d'aquest treball queden reduïdes a apriorismes poc documentats. Només treballs de gran concreció, com ara aquest, ens permetran resoldre aquest tipus de qüestions.

RICARD SOTO

HURTADO, Víctor (2005). *Llibre de deutes, trameses i rebudes de Jaume de Mitjavila i companyia (1345-1370): Edició, estudi comptable i econòmic*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques, Institució Milà i Fontanals. Departament d'Estudis Medievals. 653 p. (Col·lecció «Anejos del Anuario de Estudios Medievales»; 60)

El llibre de Víctor Hurtado és una peça de pedra picada. La gestació, com explica l'autor, ha estat llarga, però el resultat valia la pena. És, també, una peça difícilment repetible. No només per l'escassetat de fonts semblants, sinó perquè requeria la mestria en dues tècniques tan diferents com són la paleografia i la comptabilitat. Hurtado surt airós de les dues comeses.

Com indica el títol, el llibre es divideix en tres parts: l'edició del llibre de comptes, l'estudi comptable, que inclou un aclaridor estudi teòric i la reconstrucció de la comptabilitat amb mètodes moderns, i l'estudi dels productes i les activitats econòmiques que el llibre ens permet de conèixer.

L'estudi codicològic previ a la transcripció és exemplar, com ho és també la disposició de la transcripció, que ens permet veure la disposició del llibre original; com diu l'autor, l'estètica en pot patir de vegades una mica, però permet un coneixement molt més acurat.

La transcripció, molt llarga i gens fàcil, és una bona mostra de la constància i perícia de l'autor; hi he trobat molts pocs punts discutibles («ma atornar» [fol. 2r] per «m:a a tornar», «la menla» per

«l'Amenla» [fol. 8r i 25v], «toves» [fol. 26v] o «coves» [fol. 49r] per «roves», «pels de capons» per «parels de capons» [fol. 61r], «pagué ab astays» per «pagué a bastays» [fol. 90r], si bé alguns són repetitius, com ara «Sanrineta» per «Saurineta» i «axonar» per «axovar»; aquest darrer cas és més estrany pel fet que a l'índex corresponent figura «axovar». Una lectura atenta en podria trobar algun més, però no deixaria de ser una gota d'aigua en cent trenta folis de transcripció.

La transcripció va seguida ni més ni menys de set índexs que permeten trobar millor qualsevol aspecte: monedes, pesos i mesures, termes de transport, productes, oficis, toponímia i onomàstica. Hauria estat preferible, però, normalitzar la terminologia dels índexs (només es fa alguna vegada, sobretot en el toponímic): la simple còpia de l'original porta al fet que personatges com ara Joan des Vall, especier, surtin dues vegades, com a Vall i com a Val. Igualment en l'índex toponímic em sembla que hauria valgut més prescindir dels topònims que són, en realitat, cognoms, com ara Bernat de Vic o Blanca de Vilademany. Hi ha, també, alguna badada: al capdavant de l'índex d'oficis i ocupacions trobem un sorprenent «vescomte de la cort del veguer de Vilafrancha»; però la partida corresponent diu «registrar la carta del vescomte, en la cort del veguer de Vilafrancha».

La segona part, l'estudi comptable, comença amb una afinada anàlisi de l'estructura comptable del llibre i la seva adscripció al sistema de la partida simple, i la descripció de les principals operacions descrites en el llibre, cobra-

ments i pagaments, compra i venda de mercaderies, operacions de crèdit i monetàries, amb especial deteniment en la lletra de canvi, operacions en societat i, finalment, la dita, considerada com a operació financera, apartat que em sembla la part més discutible d'unes pàgines modèliques per la seva capacitat d'explicar de manera clara i senzilla els instruments comercials medievals.

La part més interessant i a la vegada més arriscada de l'estudi comptable és la transcripció del contingut del llibre de Mitjavila en una comptabilitat moderna per partida doble. Hurtado explica amb claredat i precisió els mecanismes emprats i les possibilitats i limitacions de l'operació. La seva publicació en un llarg apèndix resulta correcta, però segurament per desgràcia massa descarada i àrida per a qualsevol lector.

L'estudi econòmic promès a la portada es transforma a l'hora de la veritat en «bases per a un estudi econòmic», expressió molt més ajustada d'una banda (es tracta de llistar per èpoques els productes i les operacions presents al llibre de Mitjavila), però que es queda curta de l'altra, atès que s'hi fa un bon resum de l'estudi comptable, que ara sí que resulta assequible a un lector mitjanament preparat. Per a cada període s'examinen els comptes de caixa i de mercaderies, amb quadres dedicats als productes comercialitzats i a les places amb les quals s'ha mantingut relació, els deutors i creditors, que permeten trobar pràcticament tot el món comercial i financer de la Barcelona de l'època, els socis, les lletres de canvi, els preus i les cotitzacions de les monedes. Un però, només: crec

que s'hauria d'haver començat presentant un resum general que pogués donar idea del conjunt de l'activitat econòmica dels Mitjavila durant aquests anys; d'altra banda, la partició en períodes d'àmbit cronològic molt divers no facilita gaire la comprensió del conjunt.

Com a cloenda, trobem un resum dels principals aspectes de l'obra i una interessant petita monografia sobre els Mitjavila.

Una gran obra, en fi, que incrementa a la vegada el nostre coneixement sobre el món comercial de la Barcelona de la segona meitat del segle XIV i fa aportacions metodològiques de gran interès.

GASPAR FELIU

MONJAS MANSO, Lluís (2005). *Les comunitats parroquials del Baix Llobregat a finals de l'edat mitjana: A través de les visites pastorals del patriarca Sapeira, 1414-1425*. Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (VII Premi d'Investigació Històrica Local i Comarcal Llorenç Sans)

El llibre, que pretén omplir un buit en la historiografia del Baix Llobregat i va ser guardonat amb el VII Premi d'Investigació Històrica Local i Comarcal Llorenç Sans, és l'adaptació de la tesi de *maîtrise* de l'autor a la universitat Toulouse - Le Mirail, de Tolosa de Llengua-

doc, el 1996, on va ser deixeble de la medievalista Michelle Fournié. Els primers capítols del llibre, sobretot els de caire més metodològic, són deutors d'aquesta experiència, com assenyala en el pròleg el professor de la Universitat Pompeu Fabra Josep M. Salrach. De fet, tota la producció de l'autor, estesa després a un àmbit més ampli de la província tarraconense en la tesi doctoral, i el seu mètode de treball es basen en aquests models teòrics tolosans i també narbonesos.

L'estudi de Monjas, que es revela com un gran especialista en el tema, comença amb un capítol introductor i a les visites pastorals com a font històrica: què són, què representen, quins són els seus orígens i quina és la finalitat de les visites pastorals, convertides en obligatòries a partir del Concili de Trento, però existents i practicades des de ben antic. De fet, com assenyala, la primera legislació que s'hi refereix data del 516; en època carolíngia s'extremà la seva pràctica i, al Regne franc, els primers formularis per guiar i facilitar la tasca del visitador, enviats a les parròquies abans de la visita del bisbe o del seu delegat, són de principi del segle X.

L'interès de l'Església occidental en la pràctica de la visita pastoral s'entén tenint en compte que la parròquia era a l'ensems una unitat econòmica i administrativa, amb un lloc on celebrar el culte (l'església), un territori o circumscripció, el personal que assegurés l'administració dels sagraments (rector i beneficiats) i, a més, un cementiri on enterrar els difunts; era, per tant, la unitat essencial entorn de la qual s'organit-

zava la vida de la societat, des del naixement (baptisme) fins a la mort (enterrament). També era el lloc de reunió, i a ella es pagava el delme per al manteniment del capellà, de l'edifici de culte i dels ornaments litúrgics. Tota persona pertanyia a una parròquia i els només a una, i només restaven fora de l'organització parroquial els captaires i els marginats socials. En definitiva, la parròquia era el centre cohesionador i estructurador de la societat, d'ací la importància del seu estudi, que, en definitiva, és el de la societat en què s'insereix o, almenys, d'alguns dels aspectes principals d'aquesta societat.

En cadascuna de les parròquies, el visitador havia de predicar, administrar els sagraments i interrogar tant el poble, com el rector. El visitador pretenia assabentar-se de l'estat dels edificis de culte i de les seves dependències, conèixer la condició canònica i la moralitat dels clergues, així com el seu nivell intel·lectual, els beneficis que tenien les esglésies, l'acumulació de beneficis, si hi havia beneficiats absents i, també, saber si els parroquians observaven els manaments i rebien els sagraments i conèixer la seva conducta moral. Durant la visita, el bisbe o el seu delegat feia unes provisions o manaments, que després eren precisats per escrit. Per tot això, s'entendrà l'extraordinari interès de les visites parroquials com a font històrica.

El mètode de Lluís Monjas a l'hora d'enfrontar-se a aquesta font, a semblança dels seus models tolosans i narbonesos, és de buidar-la exhaustivament i traslladar-ne les dades a una gran quantitat de quadres sinòptics i aparell car-

togràfic de gran envergadura, la qual cosa li serveix, a gran escala, per establir comparacions, especialment amb les parròquies de la diòcesi de Cardona, i n'assenyala les similituds i els contrastos.

Com precisa el subtítol del llibre, l'estudi de les comunitats parroquials del Baix Llobregat a finals de l'edat mitjana es basa en l'estudi dels registres de les visites pastorals efectuades durant l'episcopat del valencià Francesc Climent, àlies *Patriarca Sapera* (1410-1425), de qui l'autor fa un esbós biogràfic. El bisbe Sapera devia tota la seva carrera i la seva fortuna al papa Luna, l'antipapa Benet XIII, de qui era tresorer i home de confiança. Aquest, per tal d'assegurar-se fidels a la seva causa en relació amb la pròxima successió del rei Martí l'Humà, traslladà Climent, que era bisbe de Tortosa, a Barcelona, en una jugada doble, que li permetia nomenar per a la seu de Tortosa un nebot seu. Així el papa Luna, si arribava el cas, es podia apropiat més fàcilment de les rendes de la mitra de Tortosa, millors que les de la seu de Barcelona. Francesc Climent es resistí força a acceptar el canvi.

Durant l'episcopat del patriarca Sapera, s'efectuaren visites pastorals a les parròquies del Baix Llobregat al llarg de tres períodes diferents: el 1413-1414, el 1421 i el 1425. En totes elles se segueix el qüestionari establert per Jaume Marquilles, prevere i expert en dret. De fet, és el mateix Jaume Marquilles la persona en qui el bisbe delegà la realització de les visites del 1414, tot i que sembla que hi participaren més preveres, entre d'altres, el vicari general, Pere Guillem Jambred. El bisbe Climent només efectuà

una sola visita, a la parròquia de Santa Maria d'Olesa el 1421, sembla que per compel·lir un nebot seu que hi vivia, Pere Ot, a instituir un benefici, com diu el bisbe «perquè cant un clergue per la mia ànima en l'altar de tots sants».

Tot i que les visites tenen lloc en un temps especialment convuls políticament, i també per al bisbe Sopera perquè el seu protector fou deposat (Concili de Constança 1417), en l'àmbit de vida parroquial no s'observen grans trasbalsos, almenys això és el que Lluís Monjas extreu de l'estudi de les visites pastorals, on s'entreveu que la societat es recuperava després de les grans pestes i mortaldats del segle anterior. Això sí, hi havia alguns excomunicats, no només per viure en concubinat o per no pagar el delme, ans perquè vivien en bandositat, la qual cosa ens permet d'inferir una certa inestabilitat o malestar social. Respecte dels preveres, l'autor, a més de detectar la seva manca d'estabilitat, observa que la majoria són de procedència rural i de la pròpia comarca, amb una formació cultural mediocre. El visitador, en alguns casos, els imposa multes per no tenir els llibres fonamentals per a la seva instrucció i per a la instrucció del poble.

És molt interessant la part fonamental del llibre, l'estudi de les parròquies del Baix Llobregat, que analitza tant des del punt de vista econòmic, social i demogràfic (vegeu especialment l'extraordinari aparell de quadres i mapes), com des del punt de vista del lloc de culte i, també, de sociabilitat, i, alhora, d'expressió de la religiositat popular, apartat on l'autor inclou tot allò que pot

interessar més l'historiador de l'art: les esglésies, el seu mobiliari i ornaments, les vestidures sacerdotals i els llibres. L'autor esmenta sistemàticament les dades bàsiques, església per església, a partir del buidatge de les seves fonts. Seria molt interessant contrastar-ho amb els edificis i monuments existents, com ell ja assenyala. Per exemple, el mateix autor diu en un estudi anterior (1996) que al segle XIV calia fer reparacions al 54 % dels edificis i ara, el 1425, només és un 22 %, i que la resta està en bon estat, la qual cosa ens induiria a preguntar-nos si les esglésies en mal estat van ser simplement restaurades o en alguns casos reconstruïdes, perquè les que al segle XIV estaven en mal estat eren, evidentment, les esglésies velles, que devien ser romàniques en la major part dels casos. També és útil per veure l'estat material dels objectes de culte i els llibres que utilitzaven els preveres d'aquestes parròquies.

El llibre es clou amb unes conclusions que sintetitzen la visió de l'autor, en el sentit que la societat de les parròquies del Baix Llobregat es recuperava de les grans crisis demogràfiques del segle anterior, en un sistema feudal en crisi, i l'intent de l'Església per reformar el clergat, que en moltes coses, diu, s'avança a Trento, i donar rellevància i esplendor a la litúrgia i les processons, especialment la del Corpus, que prendrà una gran volada en aquesta època. Finalment, el lector trobarà una relació de les fonts documentals i bibliogràfiques utilitzades.

FLORENSA I SOLER, Núria; GÜELL, Manel (2005). 'Pro Deo, pro regi. Et pro patria': *La revolució catalana i la campanya militar de 1640 a les terres de Tarragona*. Barcelona: Òmnium Cultural.

El treball de Núria Florensa i Manel Güell es divideix en dues parts ben singularitzades: la revolta i la revolució catalana i la campanya militar de 1640 a les comarques meridionals del Principat. La primera es presenta com un procés continuat i articulat en etapes i la segona considera l'impacte que l'actuació de l'exèrcit de Felip IV tingué en diferents indrets de les comarques del Baix Ebre, el Baix Camp, el Tarragonès i el Baix Penedès. Tant en l'una com en l'altra, hom adverteix que els autors han superat el centre barceloní i que en tot moment es mouen seguint una visió fortament descentralitzada i encaminada a cercar les moltes realitats situades fora de les bipolaritats Madrid/Barcelona, monarquia/diputació.

Els autors fan consideracions remarcables en els sis capítols dedicats a tractar la revolta i la revolució —les estableixen des de comarques estant— i tenen caràcter de resum i de posada al dia de tot allò que ja ha estat dit i tractat per altres historiadors. On l'aportació de Florensa i Güell és veritablement interessant —tal volta pel que representa de novetat— és a la segona part, ja que aquí la seva aportació resulta força més innovadora. Cal valorar molt positivament els apartats dedicats a les incidències de la revolució i guerra a les comarques meridionals en els quals se superen antics conceptes com, per exemple, *la calma*

de Tarragona, puix que els tarragonins tingueren unes clares actuacions revolucionàries i contrarevolucionàries. Cal, també, destacar les breus biografies dels protagonistes principals que permeten al lector comprendre millor les seves actuacions.

Els autors estan en tot moment amatents als aspectes relacionats amb les comarques meridionals, i així, per exemple, quan tracten la formació de l'exèrcit català exposen amb detall com això s'esdevingué al Camp de Tarragona. Les actuacions i aportacions d'alguns tortosins encaminades a facilitar l'entrada al Principat de l'exèrcit de Los Vélez són àmpliament exposades i resulten aclaridores per entendre com anaren les coses.

També estan molt ben tractades les operacions militars que hi hagué al Baix Ebre i a la Ribera d'Ebre, així com les que s'esdevingueren durant la marxa vers Cambrils de l'exèrcit de Los Vélez amb els fets puntuals, entre d'altres, de Xerta, el Perelló, el coll de Balaguer, Cambrils, Salou i Vila-seca. La presa de Tarragona i la seva condició de base d'operacions per als exèrcits de Felip IV mereixen una àmplia atenció. Els autors consideren que els tarragonins haguessin pogut resistir amb èxit el setge de l'exèrcit castellà i es mostren comprensius amb l'actuació d'Espanan. Sap greu que no s'hagi actualitzat el text presentat al Premi Francesc Carreras i Candi (2000) amb la bibliografia apareguda en el darrer quinquenni, ja que s'hauria evitat alguna afirmació que ara resulta fora de lloc. Tot i així, la conclusió és ben clara: ens trobem davant una ex-

cel·lent monografia que mereix un lloc destacat en la bibliografia de la Guerra dels Segadors.

S.-J. ROVIRA I GÓMEZ

TORRAS I RIBÉ, Josep Maria (2005). *Felip V contra Catalunya: Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor. 408 p. (Col·lecció «Bofarull»; 8)

Torras i Ribé ha escrit dos llibres importants sobre la Guerra de Successió; el primer, *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, dedicat a l'estudi de la guerra, i aquest d'ara, que constitueix un esborronador estudi de la repressió borbònica. Poques vegades la simple enumeració dels fets produeix una acusació tan definitiva contra els seus fautors. L'odi que el jovencell Felip V de Castella i els seus consellers van concebre contra els catalans, que sense ser militars havien gosat fer-li la guerra, va arribar a l'extrem que un personatge tan poc misericordiós com és Lluís XIV de França va acabar condicionant el seu ajut a la moderació del seu nét. Com a mostra n'hi ha prou de dir que entre les propostes que es van posar sobre la taula una era portar presoners catalans al nord de França per donar-los als pagesos i fer-los treballar com a negres, o sigui, com a esclaus, i una altra, derruir fins als fonaments la ciutat de

Barcelona i, literalment, esborrar-la del mapa. Valgui com a salutació als qui defensen que el nou règim borbònic era modernitzador i progressista.

L'esquema del llibre és senzill, pràcticament cronològic i potser per aquesta raó té un primer gran encert: no començar ni a Barcelona ni l'endemà de l'11 de setembre. La repressió havia començat molt abans, però sobretot després de la retirada de les tropes imperials és difícil veure-hi només els clàssics abusos dels exèrcits que viuen sobre el territori. A partir d'aquest moment, Torras i Ribé parla d'una nova manera de fer la guerra, amb la utilització de tècniques de guerra psicològica i d'intimidació a gran escala de la població civil. Un segon encert és haver trobat i utilitzat documentació inèdita, que ara és fàcil entendre que havia d'existir, però que ningú abans que ell no s'havia molestat a buscar, tot i que en part es troba als arxius de Barcelona.

En la introducció, «La repressió borbònica abans del Decret de Nova Planta», l'autor passa revista a la bibliografia sobre Felip V i sobre la guerra, així com sobre els fons arxivístics en què basa la seva aportació; d'especial interès són les ordres i la correspondència entre el rei i els caps militars, que permeten veure una planificació sistemàtica de la repressió més brutal, on el «diezmo de horca» és la pena menor al costat d'ordres d'«ahorcar a los que se defendieren», tot això al marge de qualsevol formalitat de justícia, que Macanaz, que representava l'equivalent de l'actual ministre de justícia, considerava «innecessaria». Com conclou Torras, va ser «un dels

primers intents a nivell europeu d'imposar una dictadura militar persistent sobre un territori», de tal manera que quan es promulga el Decret de Nova Planta, «la feina bruta ja estava feta».

En els capítols següents, l'autor desgrana l'ocupació borbònica de Catalunya, que del passeig militar pactat amb l'exèrcit imperial (els uns es retirarien ordenadament perquè els altres poguessin ocupar tranquil·lament les places desguarnides) es va convertir en una llarga lluita de més d'un any, a pesar de l'enorme diferència d'efectius, fet que feia enrabiard encara més el rei i els militars professionals. Resistència que se'ls feia més inexplicable pel fet que els exèrcits borbònics es van plantar davant de Barcelona abans de dos mesos; resistència, d'altra banda, que plantejava problemes nous: com a mínim van entrar a Catalunya trenta-dos mil soldats, molts d'ells de cavalleria, per als quals només s'havia previst l'avituallament propi d'una campanya d'ocupació ràpida.

La decisió de Barcelona en la resistència va trastocar els plans de l'estat major borbònic, però tant o més ho va fer el seu furor repressor. Episodis com ara l'acarnissament contra els elements no imperials de la guarnició de Tarragona, que tot i que no s'havia oposat al lliurament de la ciutat fet per comandament austríac van ser sotmesos al «diezmo de horca» (el penjament d'un soldat de cada deu) i la resta enviats a galeres, o com ara l'execució pública de Bac de Roda a Vic o la repressió que sofriren molts llocs, amb ajusticiats sense judici i incendi dels pobles (el Masnou, Vilassar, Teià, Manresa, Sallent, Viladrau,

etc.) per no haver-se oposat a la desafortunada expedició del diputat militar Anton Berenguer i el general Nebot.

La repressió no afectava només els combatents o els llocs que s'oposaven de qualsevol manera a les tropes borbòniques; tingué, també, un vessant econòmic important i universal, les *quinzenades*, una imposició per mantenir l'exèrcit, anunciada el desembre de 1713 i que va acabar d'arruïnar el país, atès que a totes les destruccions, els robatoris i les exaccions privades de les tropes s'hi afegia ara l'exigència de set-cents cinquanta mil pesos (el cadastre n'exigiria nou-cents mil), cobrats pel mètode de les *dragonades*, o sigui, de l'allotjament de tropes en els pobles i les cases que no poguessin pagar. La nova mesura va provocar una revolta antifiscal de desesperació, que va començar al Penedès (a Sant Martí Sarroca) i, a pesar de la duresa de la repressió, es va estendre ràpidament per gran part de país, en especial les zones de muntanya, fins al punt que la revolta va permetre un respir a la Barcelona assetjada; a la llarga, les tropes borbòniques es van haver de retirar dels darrers redutes a la zona del Montseny (Arbúcies, Viladrau i Espinelves) perquè no hi podien subsistir: ja no quedava res per saquejar. La barbàrie borbònica (de generals carregats de títols de *noblesa*, tanmateix) va arribar al punt de remetre als pobles els caps tallats dels presoners executats. La resistència armada va anar cessant, i el cap general borbònic duc de Pòpoli se'n enorgullia el febrer, però el sistema va produir més malvestats, destruccions i morts que ingressos per a l'exèrcit.

A partir de febrer, les tropes es van poder concentrar més en el setge de Barcelona, però sense avenços notables, a pesar dels intensos bombardejos que patia la ciutat, fins que el Tractat de Rastatt deixava les mans lliures a França per ajudar Felip V a liquidar la resistència catalana. Amb l'arribada del duc de Berwick com a general en cap, les tropes presents a Catalunya augmentaren fins a noranta mil efectius, fet que va permetre estrènyer més el setge de Barcelona, de manera que els queviures van començar a escassejar a la ciutat; d'altra banda, la tàctica del nou cap militar de concentrar els atacs a la part més dèbil de les muralles era més eficaç. Tanmateix, si a pesar de les ordres de Felip V d'executar els defensors i saquejar la ciutat, l'11 de setembre va representar l'anorreament polític, però no l'econòmic, va ser per la intervenció de Lluís XIV, però possiblement també per la dificultat per assaltar la ciutat si calia lluitar cos a cos, atès que les pèrdues dels assaltants eren molt superiors a les dels defensors, i per la impossibilitat de mantenir les tropes a Catalunya al llarg d'un altre hivern.

La repressió es va fer encara més sistemàtica l'endemà de la derrota, dirigida ara per la Real Junta Superior de Justicia y Gobierno, presidida per l'intendent Patiño, que s'ocupà de l'empresonament o l'exili d'aquells que s'havien assenyalat com a austriacistes o defensors de la ciutat, els quals eren comminats a presentar-se davant la Reial Audiència i, acte seguit, empresonats. De fet, l'autoritat borbònica es va basar en un estat d'excepció permanent, començant per la requisita d'armes (amb pena de mort, confiscació de

béns i incendi de la casa per a qui en retingués encara que fos una peça inútil); el nomenament de noves autoritats municipals, el control de la correspondència amb l'exterior, la censura de llibres i d'impremta, les multes i confiscacions de béns de persones i entitats destacades en la defensa de Barcelona (diputats, membres del Consell de Cent i del braç militar, gremis...), etc.

La duresa de la repressió va ocasionar el manteniment de partides armades insurrectes (qualificades de «ladrones y hombres facinerosos») i la difusió de rumors i amenaces contra algunes autoritats borbòniques. El malestar de les noves autoritats es va fer patent amb la detenció i execució del general Moragues i la barbàrie de l'exposició del seu cap en una gàbia durant molts anys al portal del Mar amb la justificació «de cuyo escarmiento es cierto se necesita». Aquells que consideren *modern* el règim borbònic haurien de recordar també aquest episodi. Però la mort de Moragues només va ser el començament d'una repressió indiscriminada, duta a terme mitjançant una «militarització obsessiva del territori», que va durar tot el segle XVIII i que, anys després de la guerra, representava un soldat per cada vint o trenta habitants. Les autoritats borbòniques eren molt conscients, com deia Patiño, que els catalans respectaven la monarquia borbònica «no por afecto y amor, sí por la fuerza superior de las armas». Aquest fet i el manteniment dels allotjaments per les cases van donar lloc a nombrosos incidents amb els soldats allotjats, als quals els seus caps i les autoritats permetien tota classe d'abusos.

La representació simbòlica del poder del rei i de la seva força repressora va recaure en la Ciutadella de Barcelona. Per bé que la idea rondava ja a la cort de Madrid com a mínim des del comte duc d'Olivares, els primers projectes situaven la fortalesa a l'exterior de la muralla i no implicaven la destrucció de tot el barri de la Ribera i, amb ell, de gran part del teixit artesà barceloní de l'època, centrat entorn del Rec Comtal, com va acabar succeint; de manera que en la decisió final s'hi pot veure tant el desig de mantenir subjecta militarment la ciutat com la decisió d'ofegar-la econòmicament o bé una concessió parcial a aquells que demanaven que tot Barcelona fos destruïda.

La repressió econòmica va arribar al seu perfeccionament amb la imposició repressiva indefinida que significava el cadastre, la quantia del qual havia estat dictada per l'odi contra els catalans, però també pel cost exorbitant de la militarització del territori imposada pels borbons. Com explica molt bé Torras i Ribé, l'ocupació borbònica va entrar en un cercle viciós: la submissió de Catalunya exigia una despesa militar excepcional, que portava a una imposició desproporcionada per la riquesa del país i, per tant, impossible de recaptar, i generadora d'un malestar que aconsellava el manteniment de l'exèrcit que el creava. Les contribucions extraordinàries de guerra i els afegitons que hi feia la classe militar es mantenien en temps de pau i van provocar petits focus de protesta. Gens no importa que des del punt de vista tècnic el cadastre fos un impost *modern*, ni que es puguin trobar intents

anterior d'imposar una contribució directa: allò que compta és el pes insuportable de l'exacció, que, tot i els procediments de cobrament coactius i la pressió de la tropa, no es va aconseguir cobrar mai; de fet, les mateixes autoritats borbòniques a Catalunya tenien clar que el milió i mig de pesos reclamats pel cadastre de 1716 era excessiu, fossin quins fossin els procediments utilitzats: pel 1718 el capità general va imposar que el total del cadastre es limités a nou-cents mil pesos, o sigui el 60 % de la primera quantitat exigida, que tampoc no va ser mai possible de cobrar.

A l'excés de la quantitat imposada s'afegia la desigualtat del repartiment dins dels pobles: les autoritats municipals, nomenades des de dalt i, per tant, sense cap control ni possible exigència de responsabilitats, es descarregaven proporcionalment del cadastre a l'esquena de la resta. El cadastre tampoc no era l'única contribució, com de vegades s'ha dit: s'hi afegien antics drets de la Generalitat, com ara la bolla, o de les ciutats, com ara els drets d'entrades i eixides, i nous impostos, com ara el paper segellat o els estancs del tabac i la sal, a més de les imposicions locals. Segons Torras i Ribé, el conjunt d'aquestes imposicions doblava el cadastre. D'altra banda, tot això era exigít amb l'empresonament de les autoritats dels pobles i l'allotjament de soldats en cas d'endarreriments. L'endeutament municipal o la venda de béns comunals dels pobles són una bona mostra de la insuportable càrrega impositiva.

Un acte més de la fúria repressiva borbònica va ser la destrucció dels símbols de la situació anterior i l'intent d'es-

borrar la memòria col·lectiva, fins al punt de manar requisar i cremar tots els exemplars de les *Constitucions i privilegis de Catalunya*, editades per les corts presidides per Felip V l'any 1704, així com els exemplars dels *Anales de Cataluña*, de Narcís Feliu de la Penya, tot amanit amb una rigorosa censura d'impremta i d'actes com ara la destrucció de la campana Honorata, pel crim de tocar a sometent durant el setge de Barcelona. L'exemple més clar i persistent de la lluita contra els símbols és sens dubte la requisita de totes les banderes i estendards, que, com el penó de Santa Eulàlia, s'exposen encara al museu militar de Madrid com a botí de guerra.

La repressió va ser igualment cruenta contra els sacerdots i religiosos, a qui es temia especialment pel seu ascendent sobre la població. La persecució no només comportà la pèrdua dels càrrecs obtinguts sota el domini austriacista, sinó sovint l'empresonament o l'exili dels seus titulars, així com de molts altres clergues, considerats desafectes; de fet, es va arribar a pensar a desterrar tots els religiosos catalans a convents de la Corona de Castella en el que hauria estat un desterrament i una detenció de fet.

La creació d'una nova mentalitat política favorable a l'absolutisme va ser encomanada a la nova Universitat de Cervera; Torras i Ribé, seguint la historiografia corrent, la considera «el gran centre de formació intel·lectual de successives generacions d'estudiants» i enumera la vintena curta de personatges importants que s'hi van formar al llarg d'un segle i mig. Em permeto discrepar: són molt pocs i no tots deuen a Cervera

el millor de la seva formació. A parer meu, la manca de mitjans i la ineptitud de gran part del professorat la van convertir en una institució inútil per a tot el que no fos l'expedició de títols, que només acomplí les parts negatives de les funcions per a les quals va ser creada: disminuir el nombre d'estudiants fills d'artesans o comerciants i evitar la competència al barceloní i jesuític col·legi de Cordelles. Certament s'hi educaren part dels membres de les classes dominants catalanes, però la millor demostració de la seva inanitat és segurament que la monarquia borbònica que l'havia creat no va atorgar mai cap càrrec important a llicenciats en la institució.

El darrer apartat de l'actuació de Felip V contra Catalunya es dedica a la postergació del català. Val a dir que aquesta no va ser una preocupació de primera hora: simplement el castellà va ser imposat com a llengua oficial; la seva imposició com a llengua escolar no sembla que vagi tenir gaires resultats. De fet, durant molt de temps el català va continuar present fins i tot en àmbits oficials i les autoritats borbòniques no les devien tenir totes quan contra la brutalitat habitual en les seves actuacions en el cas de la llengua demanen «providencias muy templadas y disimuladas, de manera que se consiga el efecto sin que se note el cuidado»; frase, entre tantes altres, que un descendent actual de Felip V ignorava o volia ignorar quan va afirmava que el castellà mai no havia estat imposat per la força.

Sense adjectivar gaire, només amb la simple enumeració dels fets i triant sempre que era possible documentació emanada de les autoritats borbòniques,

Torras i Ribé aconsegueix posar de manifest l'actuació de Felip V contra Catalunya. Que es tracta d'un gran tema i d'un gran llibre ho demostra clarament la bona acollida que ha tingut entre el públic en general en un moment en què la història feta seriosament no està precisament de moda.

GASPAR FELIU

VILANOVA I VILA-ABADAL, Francesc (2005). *La Barcelona franquista i l'Europa totalitària (1939-1946): Lectures polítiques de la Segona Guerra Mundial*. Barcelona: Empúries.

D'entre els mites més estesos sobre el franquisme a Catalunya n'hi ha un que es nega apassionadament a passar a la categoria de tal i que, de tant en tant, emergeix amb força reivindicant la seva suposada condició de veritat incontrovertible. Ho sol fer amb motiu de la presentació del perfil biogràfic de tal o qual personatge del període. Un dia és aquell individu, amb càrrecs dins del règim en alguna etapa, interpretat en clau d'opositor perquè un dia es va queixar d'alguna cosa, normalment en privat o, encara més sovint, de manera tan tardana que l'oportunisme de la queixa hauria de resultar obvi per a qualsevol. També pot presentar-se en forma de no-sé-quin pensador liberal amb el discurs submergit en la marea de la retòrica oficial, per evitar les represàlies dels veritables franquistes (tot i que hagués estat ell mateix

destacat militant falangista en alguna etapa). És aquella dita que a *casa nostra*, de col·laboradors del franquisme, n'hi hagué uns quants, de franquistes de circumstàncies, alguns, i de franquistes convençuts, gairebé ni un. Els catalans de Franco, manllivant el títol d'un llibre d'èxit fa alguns anys, podrien fàcilment inventariar-se en l'índex d'un llibre de tan pocs com eren. Però, per còmode que resulti perquè certes sensibilitats de la societat catalana puguin mirar enrere sense avergonyir-se, no deixa de ser un mite...

Catalunya té aproximadament nou-cents municipis. En tots hi va haver alcalde, tinent d'alcalde i regidors, i de tots varen ser expulsats funcionaris republicans i demòcrates i reemplaçats per nous funcionaris, amb mèrits de guerra, durant els primers anys del franquisme. A més, el règim va generar un nou cos de funcionaris paral·lel, el dels serveis del partit únic —de la premsa als sindicats, passant per tot el conjunt d'àrees de l'anomenada Falange Española Tradicionalista y de la JONS. El franquisme només ubicava en feines administratives (al començament) i en càrrecs polítics (sempre) persones considerades fidels, és a dir, persones que, pensessin el que pensessin —car al cervell no s'hi pot tenir accés per determinar-ne el pensament—, actuaven d'una manera fidel; i sense voler resultar tremendista, no crec que a la víctima d'una represàlia li importés gaire si qui l'havia denunciat o inculpat era un franquista veritablement convençut o un liberal angoixat (en la intimitat). Si comptem així, de seguida ens surten uns quants milers de franquistes fidels en constant renovació durant les tres dèca-

des i mitja de vigència del règim. I podríem continuar afegint encara els càrrecs dels governs civils, les diputacions, les delegacions ministerials i un llarg etcètera de llocs on ni tothom ni la majoria eren persones vingudes de fora, per no parlar dels catalans —que tampoc no van ser tan pocs— que varen fer carrera en el franquisme fora de Catalunya.

En el seu darrer llibre, Francesc Vilanova s'ocupa d'aquest mite en el terreny periodístic, on conviuen diaris oficials i diaris de titularitat privada, però tots amalgamats per l'intercanvi relativament freqüent de col·laboradors i la vigilància compartida per part de les autoritats centrals de l'Estat encarregades de *prensa y propaganda*. D'una manera minuciosa i rigorista, l'autor analitza els discursos de la premsa barcelonina durant la Segona Guerra Mundial, on una munió de periodistes —nous i vells— varen esdevenir els creadors d'opinió de la ciutat. I la conclusió, demostrada amb citacions perfectament contextualitzades, gairebé *ad nauseam* (sobretot tenint en compte els continguts d'aquestes citacions), és que el franquisme de tots els articulistes de 1939 a 1946 està fora de tot dubte. Més encara, en un període de temps no pas curt, i tot i alguns matisos que poden fer-se d'un autor a l'altre, tots eren germanòfils en alguna mesura: tots lloaren Hitler i el seu exèrcit i tots manifestaren entusiasme per la *nova* Europa feixista en construcció, al marge que uns fossin més pronazis, d'altres més vaticanistes i d'altres es conformessin a ser franquistes i proud (que déu n'hi do). La sovint airejada aliadofília de certs periodistes barcelonins no resisteix l'embat del professor

Vilanova: la fe en la victòria aliada, des del començament fins al final de la guerra, fou patrimoni dels vençuts o d'uns sectors incòmodament franquistes (poc nombrosos), que no tenien veu en els mitjans de comunicació. Després de 1945 vingué la reconversió i, aleshores, l'operació que permeté transformar la germanofília en només anticomunisme, fent bona aquella expressió castellana de «donde dije digo, digo Diego». Però els discursos previs a la definitiva derrota nazi han quedat a les hemeroteques i són inequívocs.

Però no hem de considerar que el llibre del professor Vilanova estigui exempt de matisos —malgrat la demolidora conclusió bàsica. La crònica minuciosa de períodes i de temes li permet establir comparacions i delimitar camps d'acció, diferències d'enfocament i, fins i tot, manies personals de cadascun dels autors en dansa. D'aquesta manera podem veure desfilar els franquistes de *pedra picada* com ara Luis de Galinsoga (*La Vanguardia Española*) i diferenciar-los de l'integrisme catòlic del postregionalista Manuel Brunet (*Destino*), del carlofalangisme pronazi de Feliciano Baratech (*Solidaridad Nacional*) o el monarquisme franquista de Santiago Nadal (*La Vanguardia Española*). Tots i cadascun d'aquests personatges tenen les seves cares i els seus matisos particulars, però també tots comparteixen el mínim denominador comú que els fa integrants del règim i que els fa compartir amb ell allò que és bàsic en la guerra: qui es vol que sigui el vencedor (Hitler) i el perquè (perquè Espanya en vol treure guanys territorials i pes en un món postcomu-

nista i postliberal). Naturalment que els periodistes d'aquella Barcelona podien tenir diferències sobre com havia de ser la *nova* Europa: més integrista catòlica o més paganohitleriana, farcida de reis filofeixistes o de líders republicans —és una manera de dir-ho— tallats pel patró del Duce, del Führer o del Caudillo domèstic. Però el visceral anticomunisme —que no es referia només a *comunistes*, sinó a socialistes, a anarquistes i a tota mena d'obreristes en un aiguabarreig sense matisos—, el brutal i homogeneïtzador nacionalisme espanyol, la maltissa obsessió antidemocràtica i antiliberal —com es pot qualificar de liberal algú que creu que partits i eleccions són la passa prèvia al comunisme?— i el gens dissimulat antisemitisme —car no cal construir camps d'extermini per ser antisemita— formen part d'un patrimoni mental comú que actuà de pal de paller entre personatges que podien ser, d'alguna manera, diferents entre ells.

Sense voler avançar gaires coses al lector potencial i només per fer boca: de finals de 1939 a principis de 1940, aquests periodistes (tots), presumptes liberals aliadòfils segons alguns, escriuen sense matisos que Hitler volia evitar la guerra i que la culpa de tot l'han tinguda els mesquins britànics i els corruptes francesos. Per no parlar de la convicció amb què afirmen que la invasió de Polònia ha estat motivada per l'obligació de salvar els polonesos de parla alemanya —en risc de ser exterminats— i ha tingut un caràcter preventiu davant de la imminent agressió polonesa. Exactament el que la maquinària de propaganda nazi repetia fins a l'extenuació!

Aquest plantejament tan matusser recorda aquella pel·lícula dels més *reaganians* anys vuitanta (*Amanecer rojo*, la van titular per aquí), en què es plantejava seriosament que una coalició de nicaragüencs i cubans podien envair els EUA amb suport soviètic.

Què més es pot dir de les fantàstiques (i avui peregrines) argumentacions sobre la marxa de la guerra que no facin —com en les males ressenyes cinematogràfiques— que el públic descobreixi prematurament qui és l'assassí? Potser només algunes idees perquè el lector atent les vagi descobrint en les citacions que l'autor ens va intercalant (algunes veritables perles del gènere): l'anticapitalisme retòric, tan comú en tots els discursos feixistes i parafeixistes del continent, però tan estrambòtic quan el que l'argumenta cobra un sou del comte de Godó; el delit d'alguns periodistes davant l'espectacle de la guerra d'extermini al front de l'Est (aquesta sí, inevitable) on no es fa cap menció de matances de població civil (probablement també per la presència a la zona de la División Azul) o el descobriment dels camps de la mort al final de la guerra per treure com a única conclusió que potser és trist, però els soviètics són encara pitjors (amb les úniques referències com a proves de Katyn o de Paracuellos de Jarama).

Dels personatges potser sí que val la pena aturar-se en un, perquè també l'autor s'ho permet, i li dedica un capítol a part. Es tracta de Carles Sentís, únic supervivent d'aquella munió de periodistes, l'home que ha esdevingut una veritable llegenda viva del periodisme, però que —com explica l'autor— no només

es va dedicar a fer periodisme. Dins de la seva singularitat, el cas de Sentís resulta paradigmàtic de com algú entusiasmat amb el feixisme, i activista antirepublicà esforçat, pot esdevenir, amb l'única prova de les seves pròpies declaracions, un liberal de tota la vida. I no és que el sotasignant pensí que Carles Sentís —o qualsevol altra persona— no tingui dret a canviar i a esdevenir exactament allò que vulgui —només faltaria!—; és que ni Carles Sentís ni ningú no pot canviar el passat: ser liberal avui no contradia que en el passat s'hagi pogut ser una altra cosa, o és que Josep Piqué encara és del PSUC? I aquesta és la conclusió a què arriba qualsevol que es llegeixi el llibre amb un mínim d'atenció: perquè les proves que avui ens parlen de la seva actuació passada van quedar —negre sobre blanc— en el mateix paper imprès on les varen deixar quan el món era tan diferent del d'avui, i considerar la democràcia com un vici i Hitler com un heroi eren moneda corrent entre els que es consideraven vencedors de la Guerra Civil, vinguessin d'on vinguessin. Pobre el lector de diaris a la Barcelona d'aquells anys!

MARTÍ MARÍN CORBERA

FONTANA, Josep (2005). *La construcció de la identitat*. Barcelona: Base.

El professor Josep Fontana ha recollit en un sol volum sis breus assajos sobre diversos aspectes del món modern. La major part s'enfronten a aspectes de

la mundialització i a algunes de les interpretacions a les quals ha estat sotmès aquest procés.

El primer, «La construcció històrica de la identitat», inspira el títol del volum. És un treball de to polèmic pel que fa al concepte de *estat nació*, el qual, segons Fontana, ha produït i continua produint avui milions de morts, molts més i tot que les guerres de religió. Considera que la «monstruosa aliança» entre un fenomen cultural com és la nació i la «maquinària política de l'estat» ha dut la catàstrofe que, sense embuts, denuncia. Hom pot considerar l'argumentació de l'autor com a pertanyent a l'escola d'aquells que basen la seva anàlisi en una atribució a l'estat de la causa dels mals que assenyalen, i la nació com a objecte passiu de les seves manipulacions. L'estat pot identificar-se amb una de les seves nacions per subordinar-ne d'altres o negar-los el pa i la sal, o, fins i tot, anorrear-les; també pot aliar-se amb el nacionalisme més agressiu propi de la nació hegemònica.

Per aconseguir aquests fins, l'estat inculca mitjançant les escoles i altres eines d'adoctrinament un patriotisme basat en una construcció del passat que prescriu la versió oficial. Els resultats de la recerca històrica són, llavors, menys tinguts o ignorats. Les tergiversacions històriques del franquisme són un exemple recent per al cas espanyol.

El que Fontana considera «forma normal d'existència» de gran part del món, la presència de comunitats plurinacionals, ha estat soscat o, fins i tot, destruït pel modern «estat nació». Davant aquestes malifetes, l'autor reivindica una reestructuració de la dimensió política

damunt la base comunitària i una substitució de la història estatalista per una història de la gent, en el cas del nostre continent, «una història dels europeus».

El gruix del recull és dedicat a problemes de la mundialització: tres assajos hi fan referència directa, i un, sobre progrés social, també se n'ocupa. Josep Fontana avalua algunes interpretacions sobre creixement econòmic dels països desenvolupats i la situació dels pobres o subdesenvolupats. Cal recordar que dins les ciències socials hi ha un intens debat, no pas tancat encara, sobre la possible relació o manca de relació entre democràcia i desenvolupament econòmic, o entre «representativitat política», segons el vocabulari de l'autor, i prosperitat. La seva proposta de solució es basa en una reivindicació de la societat civil —un argument fortament defensat per sociòlegs com ara Ernst Gellner, que Fontana esmenta— com a motor de la transformació. La seva malfeança davant els aspectes perniciosos de l'aparell estatal traspua ací més clarament.

Els fracassos de la mundialització amb l'hegemonia d'un capitalisme aixoplugat sota els aparells dels grans estats troben una descripció enèrgica en els assajos publicats en aquest llibre, sempre amb l'èmfasi en la noció d'una contínua i nefasta polarització dels recursos entre «les mans d'uns quants i les grans masses de població del món». Així, l'autor se suma a aquells que pensen que els historiadors tenen una gran responsabilitat en

la descripció acurada d'aquest vast procés i que la seva tasca és la de denunciar els seus danys i disfuncions amb l'ús de les proves objectives, tot i que, afirma, encara no són a l'altura d'aquesta exigència. En tot cas, el seu llibre és un esforç eloqüent per acomplir la tasca.

La unitat argumental del llibre prové de l'ús de la tensió permanent entre estat i nació (inclosa la societat civil). Això esdevé prou clar en l'anàlisi de la transició política espanyola a la democràcia parlamentària. Havent primerament sospesat la victimització de la nostra pagesia a mans de la mundialització, Josep Fontana jutja el que anomena la *llegenda de la transició espanyola*. Condemnada per ell com un engany, l'autor ataca el que segons ell —i altres observadors, val a dir— ha estat un «conte que ens han volgut vendre». És un capítol final altament polèmic i, em plau dir-ho ben clarament, força necessari. Molts dels que hem treballat en l'anàlisi del franquisme i hem volgut filar prim quan analitzàvem les mancances de la transició, les concessions de la Constitució i els límits imposats a nacions com ara la nostra hem de rebre amb reconeixement el capteniment de l'autor, disposat a encetar una discussió oberta i rigorosa amb aquells intèrprets de la història recent que de manera freqüent basen les seves afirmacions damunt llegendes, mites i fets sovint altament dubtosos.

SALVADOR GINER

